

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

О.С. Чубрей

**СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В
СУЧАСНІЙ ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник

Чернівці

Чернівецький національний університет

2018

УДК 378.015.31: 91 - 051(075)

Ч-816

Рекомендовано до друку протоколом засідання науково-методичною комісією з географії науково-методичною радою з питань освіти МОН України протокол №14 від 17 грудня 2018 року

Рецензенти: *Бирка Маріан Філаретович*
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології
та теорії управління освітою Інституту
післядипломної педагогічної освіти
Чернівецької області

Лазурко Світлана Іллівна,
методист районного методичного центру
управління освіти Глибоцької РДА,
вчитель географії Глибоцької гімназії

Чубрей О.С.

Ч-816 Соціально-виховна робота майбутнього вчителя географії в сучасній школі : навч.-метод. Посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. 57 с.

У запропонованому виданні розкрито засади соціально-виховної роботи майбутнього учителя географії в сучасній школі, висвітлено зміст завдання соціального виховання, охоплено методичні аспекти соціально-виховної роботи в загальноосвітньому навчально-виховному закладі.

Для студентів географічного факультету спеціальності 014 «Середня освіта» (Географія) та для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 378.015.31: 91 - 051(075)

Ч-816

© О.С. Чубрей , 2018

© Чернівецький національний
університет, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП

- Тема 1 МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ, ЗМІСТ ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ**
- 1.1 Суть поняття «соціально виховання»
 - 1.2 Зміст соціально-виховної роботи в сучасній школі
 - 1.3 Соціально виховання-культурно-виховна функція суспільства
 - 1.4 Соціально виховання як цілеспрямований процес духовного розвитку дитини
Контрольні питання та завдання
- Тема 2 ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**
- 2.1 Головні принципи соціально-виховної діяльності
 - 2.2 Класифікація принципів
Загальна характеристика методів соціально- виховної
 - 2.3 діяльності
 - 2.4 Науково-дослідницька група методів
 - 2.5 Практично-перетворювальна група методів
Контрольні питання та завдання
- Тема 3 МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ**
- Особливості соціально-виховної роботи з дітьми, які
 - 3.1 зазнали сімейного насильства
Робота з батьками щодо попередження та подолання
 - 3.2 насильства над дітьми
Технології соціально-виховної роботи з випадками
 - 3.3 насилля в сім'ї стосовно дітей
Контрольні питання та завдання
- Тема 4 МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ**
- 4.1 Соціально-виховна робота по захисту і підтримці людей з функціональними обмеженнями
 - 4.2 Соціально-виховна робота з дітьми з особливими потребами
Контрольні питання та завдання

Тема 5 ГРОМАДСЬКІ ДИТЯЧІ ТА МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

- 5.1 Громадські дитячі й молодіжні організації: поняття та етапи створення
 - 5.1.1 Громадська організація як форма об'єднання
 - 5.1.2 Дитячі та молодіжні організації в соціально-педагогічному просторі
 - 5.1.3 Етапи створення дитячих і молодіжних громадських організацій
 - 5.2 Класифікації дитячих й молодіжних організацій
 - 5.3 Особливості сучасних дитячих громадських організацій в Україні
 - 5.3.1 Скаутський рух в Україні
 - 5.3.2 Дитячий козацький рух в Україні
 - 5.4 Дитячі організації за інтересами
 - 5.5 Учнівські (шкільні) організації
- Контрольні питання та завдання

Тема 6 ВПЛИВ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА УЧНІВ ТА МОЛОДЬ

- 6.1 Психологічні та соціальні фактори виникнення неформалізму
 - 6.2 Витоки сучасного неформального руху в Україні
 - 6.3 Класифікації неформальних груп і об'єднань
 - 6.4 Характеристика основних неформальних груп
 - 6.5 Особливості роботи з неформальними групами та об'єднаннями
- Контрольні питання та завдання

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні в умовах величезних змін у соціальному, економічному та політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері виховання, мета якої – формувати всебічно й гармонійно розвинену, творчу та активну людину. Завдання школи сьогодні – забезпечити всебічний розвиток особистості кожного учня, створивши необхідні умови. Реалізація цієї мети покладена на педагогічний колектив сучасної школи, вчителя-предметника і класного керівника, які повинні володіти певними вміннями та навичками з теорії та методики виховання, методами, прийомами, технологіями організації виховного процесу, безпосереднього здійснення соціально-виховної роботи.

Головною метою національного виховання на сучасному етапі, як зазначено в Концепції національного виховання, є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності погляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають національну самосвідомість, розвинені духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, розумову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Отже, соціально-виховна робота в сучасній школі має бути спрямована на забезпечення школяра всіма необхідними знаннями, формування умінь, навичок суспільного досвіду й поведінки, притаманних молодій людині української держави.

Навчальний посібник з курсу «Теоретико-методичні засади соціально-виховної роботи майбутніх вчителів географії в сучасній школі» – спроба систематизувати накопичені матеріали з даного напрямку соціально-виховної діяльності. У процесі його підготовки вивчені різні джерела, з яких виділені основні положення, теорії, вчення, класифікації, терміни, які мають відношення до соціально-виховної роботи з різними категоріями дітей та підлітків.

Посібник містить як специфічні теми, так і ті, що запозичені з інших дисциплін, з якими перетинається курс “Методика соціально-виховної роботи”. Посібник орієнтований на його практичне використання майбутніми вчителями географії при

вивченні курсу «Методика соціально-виховної роботи в сучасній школі».

Опановуючи посібник «Соціально-виховна робота майбутнього вчителя географії в сучасній школі» радимо не приймати описані технології як щось усталене, незмінне, остаточно вирішене, адже виховання – це завжди творчість, інноваційність, те, що не має й не може мати готового рецепту.

Дисципліні «Методика соціально-виховної роботи в сучасній школі» відводиться важлива роль у формуванні особистості майбутнього вчителя географії, оскільки мета цієї дисципліни – сформувані у студентів наукові поняття про теорію і методику соціально-виховної роботи з різними категоріями дітей, підлітків та молоді; допомогти студентам в оволодінні основними теоретичними знаннями, практичними вміннями щодо розвитку, навчання, виховання і перевиховання особистості, навчити їх застосовувати ці знання і вміння в майбутній педагогічній роботі.

Автор висловлює подяку рецензентам: доктору педагогічних наук М.Ф. Бирці та вчителю-методисту С.І. Лазурко за висловлені зауваження та поради при підготовці рукопису, а також усім фахівцям, що надавали консультації та практичну допомогу при підготовці посібника.

Тема 1

МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ, ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ КУРСУ

1.1 Суть поняття «соціальне виховання».

1.2 Зміст соціально-виховної роботи в сучасній школі.

1.3 Соціальне виховання – культурно-виховна функція суспільства.

4.1 Соціальне виховання як цілеспрямований процес духовного розвитку дитини.

1.1 Суть поняття «соціальне виховання»

Соціальне виховання — процес і результат цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння й засвоєння нею загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтацій, соціально значущих якостей. Соціальне виховання — це планомірна та впорядкована допомога людині у розвитку її природно-творчих сил; наснаження до самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації людини у діяльності, спілкуванні, пізнанні, в результаті чого вдосконалюються її психічні та фізичні задатки, виробляється особистісний сенс життя.

Соціальне виховання як *наукова категорія* вперше почала розглядатися наприкінці XIX ст. Нині *об'єктом* соціального виховання є система соціальних взаємодій людини в зоні її найближчого оточення; *предметом* — процес педагогічного впливу на соціальні взаємодії людини протягом усіх вікових періодів у різних сферах її мікросередовища.

Соціальне виховання розглядає цілі, зміст, способи і ресурси виховання людини в широкому спектрі соціальних взаємодій. Передбачає використання у виховному процесі всього арсеналу засобів і можливостей суспільства, мікросередовища, в якому проходить життєдіяльність конкретного індивіда, можливостей самої особистості як суб'єкта виховного процесу. Це галузь педагогічних знань, яка вивчає і розв'язує комплексні проблеми людини в соціальному середовищі, враховуючи всі впливи, яких зазнає людина у процесі соціального становлення. Акумулює в собі вплив на педагогічний процес конкретних умов середовища (соціокультурних, природних, екологічних, кліматичних,

соціально-побутових, національних), розглядаючи індивіда у контексті його найближчого оточення. Соціальне виховання спрямоване на перетворення оточуючого середовища, формування в соціумі гуманних стосунків, пошук педагогічно компромісних рішень.

Соціальне виховання здійснюється у процесі взаємодії особистості в різних відносно автономних *сферах життєдіяльності*:

- освіта;
- організація соціального досвіду людини;
- індивідуальна допомога їй.

Соціальне виховання забезпечується суспільством і державою в організаціях, що спеціально створюються для його здійснення (школа, мережа позашкільних навчальних закладів, дитячі та молодіжні організації), а також у тих, де виховання не є провідною функцією (армія, виробництво, громадські об'єднання). Роль держави в організації соціального виховання полягає в тому, що вона не тільки створює його інфраструктуру, але, насамперед, формулює завдання соціального виховання, закріплені в державних програмах і документах (Державна національна програма "Освіта"), визначає його структуру та зміст. Провідне завдання соціального виховання в кожному суспільстві — створення оптимальних умов для найбільш повноцінного розвитку особистості.

Соціальне виховання як *система* має такі складові:

- люди, «об'єкти-суб'єкти» виховання;
- соціальні інститути виховання;
- культура та «окультурене» природне середовище;
- напрями виховання.

Основними *функціями* системи соціального виховання є:

- ❖ культурологічна (формування особистої культури індивіда);
- ❖ соціалізаційна (координація та керування шляхом виховання спрямованістю й ефективністю перебігу процесу соціалізації);
- ❖ адаптаційна (навчання ефективним моделям освоєння індивідом нових життєвих ситуацій);

- ❖ ціннісноутворююча (закріплення суспільних цінностей у свідомості й поведінці індивіда);
- ❖ нормативна (закріплення в поведінці соціальних норм, ухвалених суспільством);
- ❖ інтегративна (об'єднання людей шляхом опанування способів поведінки);
- ❖ соціального контролю (вироблення системи групових реакцій у вигляді санкцій, адекватних соціальним цінностям).

Як культурно-суспільне явище соціальне виховання характеризує такі *чинники*:

— природа, рідна мова, спілкування (домашнє, сімейне, шкільне, позасімейне, позашкільне);

— культивовані та значимі для людини форми діяльності, мистецтво, література, засоби масової інформації, традиції, стиль взаємодії людей;

— спосіб життя самої людини, її пріоритети, цінності, сенс життя, соціальні ролі, її світосприйняття тощо.

Ефективність і зміст соціального виховання зумовлюють стан культури в суспільстві, морально-політичну та духовну атмосферу соціального життя, які в сукупності складають соціальний простір виховання.

1.2 Зміст соціально-виховної роботи в сучасній школі

Соціально-педагогічна діяльність – це діяльність, яка спрямована на розв'язання задач (завдань) *соціального виховання і соціально-педагогічного захисту* (Шакурова М.В.).

Соціальне виховання – це

* піклування суспільства про свій прогрес в особі молодших поколінь, а також умови, створювані суспільством, державою та приватними структурами, для фізичного, психологічного і соціального розвитку людини (М.В. Шакурова).

* система соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових та інших заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння дітьми і молоддю загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у них сталих ціннісних орієнтацій та адекватної соціально спрямованої поведінки (Л.Г. Коваль, І.Д. Зверева, С.Р. Хлебїк);

* створення в суспільстві умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій (О.П. Безпалько).

Соціально-педагогічний захист – система умов і засобів, які забезпечують фізичну, психологічну та морально-психологічну безпеку окремого суб'єкта (вихованця), відстоювання його інтересів і прав, створення матеріальних і моральних умов для вільного розвитку його духовних і фізичних сил (М.В. Шакурова).

Сучасна педагогіка розглядає соціальне виховання як *процес сприяння* продуктивному особистісному зростанню людини при виконанні нею життєво важливих завдань взаємодії з оточуючим світом. Це такі задачі: досягнення життєвого успіху, соціальної компетентності, конкурентноспроможності, соціального самовираження, виживання у суспільстві. Соціальне виховання являє собою систему цілеспрямованого впливу суспільства на цінності, відносини і сенс життя окремої людини, соціальних макрогруп в інтересах узгодження трудової і пізнавальної активності їх членів, емоційно-етичних відносин, досвіду практичної діяльності з інтересами і цінностями даного суспільства у напрямку прогресивного соціально-економічного та духовно-культурного розвитку суспільства і людини.

Процес соціального виховання особистості людини має свої основні етапи:

- *цикли* (сімейний, освітній, трудовий, післятрудоий);
- *цілі та задачі* (особистісне зростання індивіда, групи, колективу);
- *засоби реалізації* (зміст, форми, методи – інформаційні, інструментально-оперативні, комунікативно-інтерактивні);
- *етапи здійснення* (орієнтація, проектування, планування, реалізація задач, оцінка досягнень);
- *результати* (ступінь успішності особистісного зростання – у діяльності, спілкуванні, пізнанні, самореалізації людини у суспільстві).

Система соціального виховання – відносно стійка сукупність цінностей і норм, організоване об'єднання людей відповідно до принципів і сфер їх діяльності, порядку виконання функцій, просторово-часовими зв'язків, відносин, упорядкованих способами діяльності у інтересах досягнення певних освітньо-виховних цілей соціалізації людей у суспільстві, розв'язання культурно-розвиваючих задач соціального становлення особистості (Р.В. Овчарова).

Основні принципи організації процесу соціального виховання:

- індивідуальна допомога в ліквідації конфліктних та критичних ситуацій у соціальній взаємодії особистості, ціннісному становленні її життєвих відносин;
- групова підтримка самої дитини та її найближчого мікросередовища (сім'я школа, община) у фізичному, психічному й соціальному становленні індивідуально-творчих основ особистості;
- суспільний захист прав кожної дитини і дорослого на гідне життя у суспільстві незалежно від його фізичного та розумового розвитку, соціального статусу;
- практичне піклування про збереження фізичного та психічного здоров'я у даному мікросередовищі;
- послідовний розвиток екологічної, соціальної, особистісної та професійної компетентності молодшої людини;
- організація різнобічної соціально допустимої групової та дозвіллевої діяльності (фізичної, пізнавальної, комунікативної, рефлексивної, практичної, індивідуально-творчої);
- забезпечення і підтримка успішної суб'єкт-суб'єктивної взаємодії підростаючої людини в оточуючому соціокультурному просторі;
- забезпечення готовності молодшої людини до відповідальної самоорганізації, моральної самобудови особистого життя та власної особистості через організацію соціально досвіду самостійної діяльності й самодіяльного спілкування в конкретній групі;
- допомога у створенні таких умов життєдіяльності у мікросередовищі, при яких, попри фізичні вади, душевний зрив, особистісну життєву втрату або кризу, людина може жити,

зберігаючи почуття власної гідності і поваги до себе оточуючих людей;

- реадаптація людини у зміненому соціумі шляхом зростання ступеня її самостійності та самоконтролю ситуації (Р.В. Овчарова).

Цілі системи соціального виховання:

- направлена інформаційна, практична підтримка процесу творчого і продуктивного, розумового та творчого становлення людської індивідуальності, особистості в конкретному суспільстві;

- необхідне сприяння (допомога, підтримка) особистості в самоорганізації власного життя на всіх вікових етапах життєвого шляху (дитинство, отрочество, юність, дорослість, старість) і в різних життєвих просторах її соціальної взаємодії (у сім'ї, школі, малій групі спілкування, трудовому колективі, територіальній спільноті);

- конструктивна допомога в ключових і критичних ситуаціях соціалізації та самореалізації особистості людини (статеворольової, сімейно-побутової, професійно-трудової, дозвіллево-творчої, соціально-правової, громадянської, фізичної та психічної, морально-естетичної, емоційної тощо) (Р.В. Овчарова).

1.3 Соціальне виховання – культурно-виховна функція суспільства

Слово "культура" походить від латинського *cultura* – виховання, освіта, розвиток.

Розвиток людської психіки пов'язаний із процесом виховання, спрямованим на підготовку дитини до активного життя в суспільстві (виробничого, громадського, культурного). *У широкому розумінні виховання* — це сума впливів на психіку дитини. Сюди входить рівень розвитку суспільства, вплив виховних закладів, діяльності творчих об'єднань і товариств. Як результат впливу культури середовища, розглядається рівень освіченості і вихованості людей, рівень оволодіння певною діяльністю або галуззю знань.

Отже, провідною функцією суспільства є виховання активної, ініціативної, самостійної, творчої особистості, здатної

і споживати, і розвивати далі культуру. В розв'язанні цієї проблеми важливу роль відіграє самовиховання як систематична і свідома діяльність, спрямована на вироблення у собі позитивних рис волі і характеру, бажання розумового, морального, естетичного і фізичного самовдосконалення. Основою самовиховання є внутрішня культура, яка починає формуватися в сім'ї, потім у школі, де учнів знайомлять із різними методами і формами самовиховання: самоаналіз, самокритика, самообов'язок, самопримус, самонавіювання тощо. У старшому шкільному віці культурно-виховна функція суспільства спрямована на формування світогляду, збагачення знаннями; іде інтенсивний процес самоосвіти, пов'язаний із самовихованням, зростає рівень внутрішньої культури (Т.О. Дмитренко, К.В. Ярьсько).

Суспільство – це універсальний спосіб організації соціальних зв'язків і соціальної взаємодії, який забезпечує задоволення всіх основних потреб людей, який саморегулюється, самовідтворюється та є самодостатнім. Визначальну роль у формуванні цілісності суспільства, його якісної визначеності відіграє культура.

Культура об'єднує духовні багатства, нагромаджені людством у минулому і духовні цінності сучасного суспільства. Саме тому культура виконує культурно-виховну функцію.

Отже, провідною функцією суспільства є виховання активної, духовно багаті, творчої особистості, здатної до успадкування та розвитку культури суспільства (А.О. Малько).

1.4 Соціальне виховання як цілеспрямований процес духовного розвитку дитини

Поняття соціалізації було розглянуто як процес залучення дитини до системи суспільних відносин, формування соціального досвіду, становлення й розвитку як особистості. Розширення і поглиблення соціалізації має місце у трьох основних сферах: діяльності, спілкування і самосвідомості.

Соціалізація – це складний процес, який має велику кількість параметрів і характеристик, описується сукупністю критеріїв та обмежень. Цей процес здійснюється за етапами, і на кожному етапі діють особливі інституції: сім'я, школа, неформальні

об'єднання, трудові колективи, творчі об'єднання і т.ін. Кожний із них впливає на індивіда. Уся сума впливів на психіку людини, спрямована на підготовку її до участі у виробничому, громадському і культурному житті суспільства, називається вихованням. У вузькому розумінні виховання є планомірним впливом на вихованця сім'ї, дошкільних закладів, школи, позашкільних закладів, інших закладів освіти.

Виховання у широкому сенсі іменується соціальним вихованням. Змістовну сторону цього поняття розкрито в працях К.Д. Ушинського, який вважав, що для виховання важливо знати людину в сім'ї, серед народу, серед людства, у будь-якому віці.

У сучасній педагогічній літературі не визначено співвідношення понять: виховання, соціальне виховання, соціалізація. Соціалізація – це складний процес, що здійснюється в соціально-педагогічній системі. Слід визначити компоненти системи, що сприяють процесу соціалізації: мету, принципи, зміст, методи і форми.

Соціальне виховання — система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на становлення та реалізацію духовного потенціалу людини, групи, суспільства; на гуманізацію відносин у соціумі.

Соціальне виховання як форма цілеспрямованої соціалізації здійснюється, з одного боку, суспільством, з іншого – особистістю. Суспільство, з метою забезпечення гарантованого включення індивіда в соціальні взаємовідносини, реалізує соціальне виховання через організацію взаємодії низки соціальних інститутів (сім'ї, освіти, засобів масової інформації тощо). Соціальне виховання спрямоване на систематичне засвоєння людиною цінностей культури, на опанування конкретних суспільних відносин (соціальна адаптація) та на індивідуалізацію – знаходження індивідом особистого "Я" та духовну самореалізацію (останній напрям, притаманний прогресивному суспільству). Соціально активна, творча особистість усвідомлено, цілеспрямовано впливає па динаміку соціальних відносин, на розвиток цінностей культури, створює умови подальшого духовного розвитку людини, соціуму, тобто

суспільство виховує безпосередньо, а також через різноманітні групи та об'єднання.

Контрольні питання і завдання

1. Дайте визначення поняттю «соціальне виховання».
2. Що є об'єктом та предметом соціального виховання?
3. Назвіть складові соціального виховання як системи.
4. Виділіть основні функції системи соціального виховання.
5. Охарактеризуйте зміст соціально-виховної роботи в сучасній школі.
6. Які основні принципи організації процесу соціального виховання?

ТЕМА 2

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 2.1 Головні принципи соціально-виховної діяльності.
- 2.2 Класифікація принципів.
- 2.3 Загальна характеристика методів соціально-виховної діяльності.
- 2.3 Науково-дослідницька група методів.
- 2.5 Практично-перетворювальна група методів.

2.1 Головні принципи соціально-виховної діяльності

Принцип – першоначало, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорій, науки.

Принципи соціально-виховної діяльності є результатом логічних міркувань, які виробляються у процесі пізнання соціальної дійсності. Принципи можуть бути суб'єктивними, на відміну від соціальних законів та закономірностей.

Проаналізуємо сутність деяких принципів соціально-виховної діяльності. Одним з ґрунтовних принципів соціально-виховної діяльності, без сумніву, є *гуманізм*. Визнання людини найвищою цінністю у сфері соціально-педагогічної діяльності, необхідність соціального захисту дитини та формування її соціальної компетентності в умовах вільного вияву здібностей створює найкращі передумови для творення соціальної

компетентності особистості дитини. Гуманізм є основою неформальних зв'язків між соціальним педагогом та дитиною, створює сприятливу психологічну атмосферу їх взаємин.

Демократичність соціально-педагогічної діяльності як принцип передбачає дотримання нормативно-ціннісних установок у будь-яких видах соціально-педагогічної діяльності: консультуванні, корекції, діагностиці, реабілітації тощо.

Однак демократичність стосунків “соціальний педагог–дитина” не повинна ставати на заваді виконанню соціальним педагогом своїх посадових обов'язків. Тому принцип *законності* може бути представлений як межа застосування інших принципів, які, стикаючись зі сферою дії певних законодавчих актів, мають бути другорядними. Нормативно-правові акти, які регулюють соціально-педагогічну діяльність, є частиною правової оболонки соціальної політики української держави.

Невід'ємним продовженням дотримання принципу законності є *єдність відповідальності та повноважень* педагога, яка також може бути представлена як принцип його професійної діяльності. Чітке розуміння своїх функціональних обов'язків, прав та повноважень дає можливість педагогу досягати певного професійного статусу у чітко ієрархізованій структурі діяльності соціальних служб.

Соціально-педагогічна діяльність вимагає також серйозного ставлення до принципу *комплексності* як гаранта цілісності і всебічності соціально-педагогічного впливу на особистість дитини.

Останнє передбачає також дотримання принципу *диференційованості* у соціально-педагогічному аналізі, діагностиці, корекції будь-яких відхилень у соціальному розвитку особистості. Він є основою індивідуальної форми соціально-педагогічної діяльності, дозволяє на практиці відчутти результати власної професійної реалізації. Принципи комплексності та диференційованості тісно пов'язані між собою: тільки послідовне вивчення соціального портрета дитини, комплексність вирішення всіх її питань дає можливість стверджувати, що до неї застосовано диференційований підхід.

2.2 Класифікація принципів

Проаналізувавши деякі з найбільш ґрунтовних принципів соціально-виховної діяльності, можна згрупувати їх так:

1. *Змістові принципи*, до яких відносяться: гуманізм, демократизм, врахування конкретних умов життєдіяльності дитини; стимулювання соціальної активності особистості; альтруїзм.

2. *Організаційні принципи*: контролю й перевірки виконання прийнятих соціальним педагогом рішень; єдність повноважень та відповідальності.

3. *Психолого-педагогічні принципи*: комплексного і диференційованого підходу, соціально-педагогічної технологічної компетентності; стимулювання активності дитини до вирішення соціальних питань; цілеспрямованості в досягненні поставлених соціально-педагогічних цілей; довіри; наступності; послідовності у здійсненні будь-якого виду соціально-педагогічної діяльності тощо.

2.3 Загальна характеристика методів соціально-виховної діяльності

Метод – це сукупність прийомів, операцій, які застосовуються для досягнення поставленої цілі, виконання поставленого завдання (дослідницького або практичного). Використання методів соціально-педагогічної діяльності залежить від таких характеристик соціального об'єкта (явища, процесу): індивідуально-психологічних (тобто характеристик специфічності саме цього соціально-педагогічного об'єкта впливу), вікових (до якої вікової групи належать об'єкти застосування певного методу), часових (як довго стихійно чи планово розвивався соціально-педагогічний процес, явище, об'єкт до застосування методів соціально-педагогічної діяльності).

Така розлога класифікація методів соціально-виховної діяльності досить громіздка для аналізу та розуміння, оскільки орієнтує, передусім, на запозичені методи діяльності в інших наукових галузях. Тому значна частина дослідників виділяє дві головні групи методів соціально-педагогічної діяльності – науково-дослідницькі та практично-перетворюючі.

2.4 Науково-дослідницька група методів

Науково-дослідницькі методи – це методи, які застосовуються науковцем або педагогом для того, щоб у наслідок використання (соціологічних, статистичних, психологічних методик тощо) отримати достовірні дані про об'єкт власного дослідження та побудувати прогностичні моделі розвитку об'єкта дослідження в майбутньому. Цю групу методів представляють, наприклад, такі методи соціально-педагогічної діяльності:

1. Загальнонаукові методи

- *Методи соціальної роботи*

1. *Методи соціальної діагностики*: інтерв'ю, моніторинг, соціологічне опитування, експертна оцінка, експертний прогноз, біографічний метод.

2. *Методи соціальної профілактики*: превентивний метод, соціальна терапія, соціодрама, група підтримки.

3. *Методи соціального контролю*: соціальний нагляд, соціальна опіка, соціально-медичний догляд, соціальне обслуговування.

4. *Методи соціальної реабілітації*: трудотерапія, статусне переміщення, групова терапія, кризова інтервенція.

5. *Соціально-економічні методи*: метод пільг та виплат, метод компенсацій, соціальний патронаж, медичний патронаж, соціально-економічні санкції.

6. *Організаційно-розпорядчі методи*: регламентування, нормування, інструкція, критика, контроль і перевірка виконання

- *Психологічні методи*

1. *Психодіагностичні методи*: тести інтелекту і здібностей, особистісні опитувальники, тести досягнень, проєктивні тести, рисункові тести, соціометрія.

2. *Психокорекційні*: психогімнастика, ігрова корекція, ігротерапія, арттерапія, діагностичний навчальний експеримент, соціально-психологічний тренінг, тренінг поведінки.

3. *Методи психологічного консультування*: емпатійне слухання, інтерпретація, ідентифікація, фасилітація, висування гіпотез.

4. *Методи психотерапії*: сугестія, самонавіювання, раціоналізація, психоаналіз, транзактний аналіз, групова терапія, поведінкова терапія, сімейна психотерапія.

5. *Методи впливу*: методи, що впливають на свідомість; методи, що впливають на почуття; методи, що впливають на поведінку.

- *Педагогічні методи*

1. *Організаційні*: педагогічний експеримент.

2. *Педагогічної діагностики*: педагогічне спостереження, природний експеримент.

3. *Навчання*: словесні методи, наочні методи, практичні методи.

4. *Виховання*: позитивний приклад, переконання, привчання, заохочення і покарання, навіювання, вправлення, перспектива, гра, організація успіху, самовиховання.

5. *Методи організації соціально-педагогічної взаємодії*: методи цілепокладання, методи ціннісного орієнтування, методи організації діяльності, методи спілкування, оцінки, самореалізації.

II. Соціально-історичні методи – порівняльно-історичний метод; метод структурування історичного матеріалу для визначення закономірностей розвитку об'єкта дослідження протягом певного часу спостереження за ним; соціально-генетичний метод (використовується для виявлення причин виникнення соціальних явищ та проблем, визначення етапів розвитку соціальних процесів тощо).

III. Соціологічні методи – запозичені з суміжних соціологічних теорій для отримання достовірних наукових даних щодо стану та перспектив розвитку соціальних об'єктів. Це методи: анкетування, тестування, інтерв'ювання, моніторингу тощо.

2.5 Практично-перетворювальна група методів

Практично-перетворюючі методи спрямовані на трансформацію соціальної реальності (соціального середовища, соціальних інститутів та інституцій, соціальних комунікацій, соціальної психології клієнта тощо) з метою отримання найбільш оптимального результату за допомогою застосування

доцільних методик. Аналіз практичної діяльності органів та установ соціального захисту дозволяє виділити *три головних групи* практично-перетворювальних методів соціальної роботи:

- *соціально-економічні* (натуральна і грошова допомога, встановлення пілґ, компенсацій та допомоги в догляді та побутовому обслуговуванні, моральному заохоченні);
- *організаційно-розпорядчі* (регламентування, нормування, інструктування тощо);
- *психолого-педагогічні* (переконання, метод особистого прикладу, роз'яснення, рекомендації тощо).

Серед групових форм соціально-педагогічної терапії виділяють *сімейну* (соціально-педагогічна діяльність у сім'ї та з членами сім'ї у різній конфігурації), *трудоу* (оптимізує взаємини між членами групи, визначає та коректує соціальний статус та соціальні ролі учасників групи), *самовиховну* (дозволяє оцінювати та переоцінювати індивідуальні соціальні характеристики на фоні групи, створювати власну “Я-концепцію” з урахуванням цілісного образу групи, здійснювати самонавіювання, проводити самокорекцію комунікацій та конфліктності тощо), *дискусійну* (дає можливість обговорення власних соціально-психологічних проблем у групі, формувати адекватне ставлення до власних проблем та проблем інших учасників групи, мотивує до участі у соціальному житті групи, до групової рефлексії тощо).

Крім проаналізованих вище практично-перетворювальних методів, їх можна представити також у вигляді двох типів – відкриті та закриті методи соціально-педагогічної діяльності.

До закритих методів, передусім, належить переважна більшість науково-дослідницьких методів та методик, які вимагають звернення не безпосередньо до клієнта, а до інформаційних або знакових джерел. Робота ж із людиною як об'єктом соціально-педагогічної діяльності означає, як правило, використання відкритого методу соціально-педагогічної діяльності. Так, одним із методів відкритого типу є метод роботи в мікросередовищі дитини або підлітка (на вулиці та в мікрорайоні).

Контрольні питання і завдання

1. Які головні принципи соціально-виховної діяльності?
2. Визначте загальні характеристики методів соціально-виховної діяльності.
3. Охарактеризуйте науково-дослідницькі методи соціально-виховної роботи.
4. Охарактеризуйте практично-перетворюючі методи.
5. Назвіть загальнонаукові методи соціально-виховної діяльності.

ТЕМА 3

МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ

3.1 Особливості соціально-виховної роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

3.2 Робота з батьками щодо попередження та подолання насильства над дітьми.

3.3 Технології соціально-виховної роботи з випадками насилля в сім'ї стосовно дітей.

3.1 Особливості соціально-виховної роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства

На даний час у світовій практиці виділяють такі підходи до захисту прав людей, які можуть бути застосовані з метою попередження насильства в сім'ї стосовно дітей :

1. *Інформаційний (просвітницький)*, в основі якого — знання і підтримка державою, громадою, сім'ями, окремими особами прав людини. Знання цих прав передбачає їх дотримання. Міжнародні співтовариства всіляко підтримують освітні програми цього напрямку. Вимогою ЮНЕСКО до них є врахування інтересів дітей і підлітків. Ці програми повинні:

- захищати всіх дітей та підлітків;
- забезпечувати статеву рівність у питаннях доступу до, освіти та її якості;
- залучати до процесу навчання сім'ї та громади;
- сприяти поширенню знань у сім'ях через просвіту батьків і вихователів з питань турботи про дітей молодшого віку тощо.

2. *Силовий підхід*, який означає, що порушення прав

людини, закріплених у законах, передбачає покарання злочинця незалежно від того, знав він, що порушує права іншої людини, чи ні. Цей підхід сьогодні в Україні основний.

3. *Підхід ненасильницького опору*, який пропагував М.Гадді. На його думку, протистояння злу через насильство лише примножує зло, і, оскільки зло може спиратися тільки на насильство, потрібно цілковито утриматися від останнього, щоб позбавити зло його опори.

4. *Діяльнісний підхід*, полягає в щоденній роботі щодо прав: "нам потрібні вчинки, які вшановували б ті слова, поважали б ті зобов'язання, відповідали б тим законам".

5. *Політико-економічний підхід* зводиться до того, щоб створити людям рівні можливості, надати допомогу тим, хто її потребує, зберегти громадські свободи для всіх, використовувати надбання науково-технічного прогресу для розширення і неухильного підвищення рівня життя.

6. *Підхід викриття насильства і ненависті*, який полягає у збереженні пам'яті про жертви насильства через пресу, телебачення, книги, допомогу жертвам гноблення з метою попередження майбутнього насильства.

8. *Виважений підхід* полягає в готовності до створення кращого, гуманнішого суспільства, налагодженні зв'язків з іншими соціальними системами з метою вибору кращого для життя людей.

У нашій державі заходи щодо попередження насильства в сім'ї згідно із законом України *"Про попередження насилля в сім'ї"*, здійснюються в межах наданих повноважень:

- спеціально уповноваженими органами виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї;
- службою дільничних інспекторів міліції і кримінальною міліцією в справах неповнолітніх органів внутрішніх справ;
- органами опіки і піклування;
- спеціалізованими установами для жертв насильства в сім'ї;

- кризовими центрами для жертв насильства в сім'ї і членів родини, у відношенні яких існує реальна загроза здійснення насильства в сім'ї (далі — кризові центри);

- центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Для усіх вікових категорій властиві такі характерні прояви, які сигналізують про застосування насильства до дітей:

- затримка фізичного та розумового розвитку;
- затримка мовного і моторного розвитку;
- погана успішність;
- нервовий тік, енурез, порушення сну, тривожність;
- різні соматичні захворювання (ожиріння, різка втрата ваги, виразка шлунка, шкірні захворювання, різні алергії);
- тривалі пригнічені стани, сумний або стомлений вигляд;
- порушення апетиту, постійний голод (спрага);
- санітарно-гігієнічна занедбаність, педикульоз;
- прагнення будь-якими способами, аж до нанесення самопошкоджень, привернути до себе увагу навколишніх і т. п.

У психолого-педагогічній літературі існує великий перелік загальних індикаторів, які проявляються в переживаннях і поведінці дітей з сімей, де практикується насильство. При їх виявленні ми можемо діагностувати наявність неадекватних взаємостосунків у сім'ї. Для створення сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини необхідно усунути такі прояви як:

- *страхи;*
- *зовнішні прояви поведінки;*
- *нездатність виразити почуття вербально;*
- *залучення в боротьбу батьків;*
- *захисник матері;*
- *розчарування;*
- *виправдання жорстокої поведінки;*
- *відчуття власної не потрібності;*
- *ізоляція;*
- *суперечливі почуття стосовно батьків;*
- *робота із сім'єю щодо розв'язання проблем насильства, передбачає обов'язкове визначення основних факторів, що провокують насильницькі дії в дитячо-батьківських стосунках:*

Соціально-психологічні особливості дітей — жертв насильства:

- небажана, нелюбима дитина;
- наявність у дитини фізичних чи розумових недоліків, недоношеність при народженні, мала вага тіла, уроджені каліцтва;
- порушення в поведінці дитини, гіперактивність, "важка дитина", високообдарована чи талановита дитина і т.п.

З метою попередження насильства в сім'ї доцільно використовувати такі напрями захисту прав членів сім'ї:

❖ просвітні компанії — в школах, на робочих місцях, в неурядових та урядових організаціях;

❖ громадський захист — за допомогою петицій, плакатів, листівок на вулицях, статей у газетах, відкритих дискусіях і дебатах;

❖ законодавчі та політичні кампанії — щодо певних проблем; обрання та підготовки кандидатів, які розуміють проблему порушення прав;

❖ написання нових законів і критика старих;

❖ пошук факторів та підготовка звітів — забезпечення статистичних даних та фактажу для попередніх видів діяльності.

Отже, у роботі з дітьми, жертвами сімейного насильства, педагоги повинні враховувати особливості психічного стану та поведінки дитини, які дозволяють запідозрити насильство щодо них. Володіючи інформацією про загальні індикатори, які проявляються в переживаннях і вчинках дітей, де практикується насильство, фахівець буде спроможний діагностувати наявність неадекватних стосунків у сім'ї, сприяти створенню доброзичливих взаємовідносин.

3.2 Робота з батьками щодо попередження та подолання насильства над дітьми

Специфіка соціально-педагогічної допомоги жертвам сімейного насильства полягає в спрямованості на позитивну зміну середовища, в якому знаходиться жертва насильства.

У випадках, коли жертвою насильства є дитина, необхідно організувати роботу з тими, хто відповідає за її виховання —

вчителів і батьків, з метою формування в них мотивації до змін, надання їм психолого-педагогічної допомоги.

Батьки звертаються за допомогою, як правило, не з проблемами свого ставлення стосовно дітей і не з бажанням змінитися, а зі скаргами на дитину. Дитина, що піддається моральному чи фізичному насильству, може поводитися як агресор, демонструючи жорстокість стосовно батьків, інших людей як жертва, "притягаючи" жорстокість однолітків і вчителів. Саме ці прояви поведінки дитини і є змістом скарги батьків, які звертаються в кризові центри та соціальні служби.

Для попередження насильства в сім'ї слід враховувати такі фактори:

- травматичний досвід батьків у дитинстві;
- відсутність чітких цілей як у вихованні дітей, так і стосовно власного майбутнього;
- перевага деструктивних партнерів спілкування в сім'ї;
- відсутність навичок конструктивної взаємодії;
- внутрішньоособистісні порушення дитини.

Удосконалення психолого-педагогічної культури батьків є важливою передумовою правильного виховання дітей, оскільки первинна соціалізація, прищеплення культури взаємостосунків і розвиток гармонійної особистості належить сім'ї.

Головне завдання роботи з батьками полягає в пропаганді правильного, педагогічно-грамотного (ненасильницького) виховання, акцентуація уваги на тому, що існує багато методів, за допомогою яких слід виховувати дітей, не використовуючи тілесні покарання та інші неадекватні засоби виховного впливу.

3.3 Технології соціально-виховної роботи з випадками насилля в сім'ї стосовно дітей

Допомогу жертвам сімейного насильства здійснюють як *спеціалізовані заклади*, кризові центри, притулки для жертв насильства, так і *територіальні заклади* соціального обслуговування, центри психолого-педагогічної допомоги населенню, центри соціальної допомоги сім'ї та дітям, які консультують своїх клієнтів у всіх проблем особистого життя і надають їм психотерапевтичну допомогу.

Принципи надання допомоги жертвам насильства будуються на загальних психолого-педагогічних засадах кризового втручання. Однак допомога потерпілим від сімейного насильства має свою специфіку в залежності від того, хто її здійснює, кому її надають, в якій формі буде вона відбуватися.

Для роботи з різноманітними видами насильства, що мають у своєму розвитку, механізмах і феноменології як загальне, так і особливе, розроблені спеціалізовані технології та програми, що дозволяють підвищувати ефективність профілактичної і корекційної роботи в цьому напрямку. Існуючі у світовій і вітчизняній практиці технології соціально-виховної роботи з випадками сімейного насильства містять у собі досить широкий спектр організаційно-управлінських і методичних підходів. Очевидно, що вибір тієї чи іншої технології роботи детермінується як мінімум двома факторами — характером випадку й наявністю соціальних ресурсів.

Основними етапами менеджменту роботи з випадком насильства в сім'ї виступають ідентифікація і фіксація випадку, постановка на облік, збір інформації й оцінка ситуації клієнта (сім'ї), діагностика, планування і контракування, втручання в ситуацію (корекція), контроль, оцінка і завершення роботи.

Контрольні запитання і завдання

- 1. Охарактеризуйте особливості соціально-виховної роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.*
- 2. Назвіть підходи до захисту прав людей, які можуть бути застосовані з метою попередження насильства в сім'ї стосовно дітей.*
- 3. Визначте характерні прояви, які сигналізують про застосування насильства до дітей.*
- 4. Яка специфіка роботи з батьками щодо попередження та подолання насильства над дітьми?*
- 5. Поясніть технології соціально-виховної роботи з випадками насилля в сім'ї стосовно дітей.*

ТЕМА 4

МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ДІТЬМИ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ

4.1 Соціально-виховна робота щодо захисту і підтримки людей із функціональними обмеженнями.

4.2 Соціально-виховна робота з дітьми з особливими потребами.

4.1 Соціально-виховна робота по захисту і підтримці людей із функціональними обмеженнями

Стабілізація роботи української економіки створює умови для істотного підвищення добробуту людей, подолання спаду їх життєвого рівня внаслідок тривалої та глибокої економічної кризи.

Велику роль у створенні благополучних соціальних умов для нормальної життєдіяльності інвалідів, людей з різним рівнем порушень фізичного чи розумового розвитку відіграє рівень усвідомлення важливості цієї проблеми у суспільстві.

Інвалід – особа, яка не може самостійно повністю або частково забезпечити потреби нормального особистого та/або соціального життя внаслідок обмежень, спричинення вроджених або набутих фізичними чи розумовими вадами.

Залежно від міри порушення здоров'я людини з стійким розладом функцій організму, що призводить до повної чи значної втрати професійної дієздатності чи значних труднощів у житті, визначаються три групи інвалідності.

Існує чимало теоретичних класифікацій відхилень у здоров'ї та розвитку. Однією з найбільш поширених є британська шкала обмеження можливостей:

- ◆ недуга – втрата чи аномалія психічних або фізіологічних функцій, елементів аномальної структури, що утруднює певну діяльність;

- ◆ обмежена можливість – втрата здатності (внаслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність у межах того, що вважається нормою для людини;

- ◆ недієздатність – наслідок дефекту чи обмежена можливість конкретної людини, що перешкоджає або обмежує

виконання нею певної нормальної ролі, виходячи з вікових чи соціальних факторів.

Соціально-виховна робота з інвалідами – це професійна або волонтерська діяльність, яка спрямована на гармонізацію та гуманізацію відносин особистості і суспільства через педагогізацію середовища дитини і надання соціальних послуг.

Головна мета соціально-педагогічної допомоги людям з особливими потребами – інтеграція у суспільство.

Базові етичні принципи соціально-виховної роботи із цією категорією дітей і молоді є такі :

- ◆ співчуття, милосердне, позитивне ставлення до кожної особистості, повага і прийняття її такою, яка вона є;
- ◆ вирівнювання можливостей у різних сферах життя;
- ◆ свобода вибору видів соціально-педагогічної допомоги.

Головні завдання соціально-виховної допомоги:

- ◆ адаптація та реадаптація, соціалізація особистості;
- ◆ задоволення особистих і соціальних потреб інваліда;
- ◆ педагогізація життєвого простору інваліда;
- ◆ нормалізація життя родини, в якій живе інвалід.

В умовах демократизації суспільства важливим завданням є рівні стартові можливості для всіх особистостей, незалежно від психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу людини.

Створення рівних можливостей для інвалідів означає, що кожна людина первісно має право на життя, навчання, виховання і працевлаштування разом з своїми ровесниками, не інвалідами. Визначаються такі цільові області для створення рівних можливостей, як фізична доступність, освіта, зайнятість, підтримка доходів та соціальне забезпечення, сімейне життя і свобода особистості, культура, відпочинок, спорт і релігія.

Визнання принципу рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти для дітей та молоді позначилось на створенні у багатьох країнах світу інтегрованих структур (мейстрімінг) – спільного навчання дітей-інвалідів зі здоровими дітьми. Принцип рівних можливостей у соціальній роботі означає надання соціальної допомоги незалежно від категорії інвалідності.

На сучасному етапі слід підтримувати найбільш пріоритетні напрями соціально-виховної роботи, які заперечують максимальну активність і самостійність інвалідів:

- активізація життєдіяльності за місцем проживання,
- створення центрів трудової діяльності, допомога в організації вдалого бізнесу,
- налагодження контактів із ровесниками.

Окрім того, необхідно вдосконалювати систему волонтерського руху, який має спиратися на мотивацію та індивідуальні можливості волонтерів, знання, уміння, навіть професіоналізм.

4.2 Соціально-виховна робота з дітьми з особливими потребами

Відомо, що соціально-виховна діяльність виконує три соціальні функції:

- підвищення рівня соціальної адаптації індивіда або групи;
- профілактика явищ дезадаптації;
- соціокультурна реабілітація та розвиток людини.

Про функцією соціальної адаптації можна говорити як про "швидку допомогу", яка в ідеалі збігається з розвитком несприятливих подій, які загрожують кризою дезадаптації. Адаптуюча діяльність спрямована на пристосування до кризової ситуації, яка склалася, чи на усунення причини її появи.

Проблема інвалідів, або людей з особливими потребами (обмеженими можливостями), – надзвичайно серйозна й недостатньо вивчена. Серйозність проблеми обумовлена не лише тим, що за останній час збільшилася кількість людей, які мають значні фізичні чи психічні вади, але й надзвичайно низьким рівнем матеріального забезпечення, їх соціальну та моральною незахищеністю. До недавніх часів ця проблема певною мірою стосувалася лише самої людини, яка має інвалідність, та її сім'ї. І лише в останні роки перед суспільством постало питання: інвалідність – це нещастя однієї людини чи суспільний феномен.

На сьогодні соціальна адаптація, профілактика дезадаптацій і реабілітація інвалідів – це проблеми суспільства, а не окремого індивіда, який має невідповідність із "нормою".

Засобом підвищення рівня адаптивних можливостей можуть бути як її *внутрішні ресурси, так і зовнішні* – ресурси соціального середовища. Зовнішні ресурси утворюються під впливом наявної системи неформальної і формальної підтримки. Серед комплексу заходів щодо допомоги і підтримки важливе місце посідає соціально - педагогічна діяльність.

Державна підтримка спрямована на вирішення соціально-економічних проблем, соціально – правових. Що ж стосується сім'ї дитини з особливими потребами, то її адаптивні потреби виражаються у бажанні бачити дитину щасливою, повноцінним членом суспільства.

Освітня допомога передбачає підвищення адаптивних можливостей суб'єкта соціалізації шляхом навчання (формування нових знань, умінь і навичок) і виховання (зміна цінностей, установок). Звичайно, освітня допомога безпосередньо не вирішує питання відновлення психічних функцій індивіда чи поліпшення матеріального стану, але, передаючи певну суму знань і формуючи конкретні вміння, соціальний педагог прагне внести зміни у поведінку людини і пошуки шляхів виходу із проблемних ситуацій. Крім того, допомога батькам, які мають дітей з особливими потребами, носить в основному педагогічний характер, оскільки сім'я часто не володіє певними знаннями, не має досвіду, що відбувається на процесі адаптації.

Це може бути інформація, довідки про одноразові консультації, забезпечення необхідною літературою, організація занять, залучення до взаємодії з іншими сім'ями, проведення тренінгів тощо.

Причому педагог докладає чимало зусиль для зміни ціннісних уявлень сім'ї, рівня поінформованості, її соціального оточення. Тому і у формальних, і в неформальних відносинах він має бути носієм гуманістичних цінностей компенсаторного розвитку, які мають трансформувати суспільну свідомість щодо проблем інвалідності.

Психологічна допомога – допомога, спрямована на регуляцію емоційного стану індивіда чи групи, які звернулися за підтримкою, профілактику можливих психологічних ускладнень, корекцію несприятливих психологічних станів, які з'явилися з різних причин.

Основою соціально-виховної діяльності є феномен допомоги, який проявляється в трьох видах: освітньої, посередницької, психологічної допомоги. Всі вони за будь-яких умов мають базуватися на внутрішніх ресурсах сім'ї.

Контрольні питання і завдання

- 1. Назвіть базові етичні принципи соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю із функціональними обмеженнями.*
- 2. Які головні завдання соціально-виховної допомоги дітям із функціональними обмеженнями.*
- 3. Визначте функції соціально-виховної діяльності.*
- 4. Поясніть основу соціально-виховної діяльності з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями.*

ТЕМА 5

ГРОМАДСЬКІ ДИТЯЧІ ТА МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

5.1 Громадські дитячі та молодіжні організації: поняття та етапи створення.

5.1.1 Громадська організація як форма об'єднання.

5.1.2 Дитячі та молодіжні організації в соціально-педагогічному просторі.

5.1.3 Етапи створення дитячих та молодіжних громадських організацій.

5.2 Класифікації дитячих і молодіжних організацій.

5.3 Особливості сучасних дитячих громадських організацій в Україні.

5.3.1 Скаутський рух в Україні.

5.3.2 Дитячий козацький рух в Україні.

5.4 Дитячі організації за інтересами.

5.5 Учнівські (шкільні) організації.

5.1 Громадські дитячі та молодіжні організації: поняття та етапи створення

5.1.1 Громадська організація як форма об'єднання

Громадське об'єднання – об'єднання, створене за ініціативою і на основі вільного волевиявлення громадян, яке не є безпосереднім структурним підрозділом державного закладу, але може функціонувати за його підтримки, у т. ч. матеріально-фінансової, і не має на меті отримання прибутку та розподіл його між членами об'єднання.

Основні форми громадських об'єднань:

- громадська організація;
- громадський рух;
- громадський фонд;
- громадський заклад (установа);
- орган громадської самодіяльності тощо.

Найпоширенішою формою об'єднань є організації. У загальному розумінні організація (франц. organisation, від середньолат. organizo – надаю стрункого вигляду, влаштовую) є об'єднанням людей, які спільно реалізують програму або досягають мети та діють за встановленими правилами та процедурами.

Громадська організація – об'єднання, яке створюють за ініціативою і на основі вільного волевиявлення дітей і дорослих, не є безпосереднім структурним підрозділом державного органу, але може функціонувати на його базі та за його підтримки, не ставить своєю статутною метою отримання прибутку та його розподілу між членами організації.

5.1.2 Дитячі та молодіжні організації в соціально-педагогічному просторі

Чільне місце в структурі соціально-педагогічної діяльності посідає соціальне виховання підростаючого покоління"

спрямоване на успішну адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію особистості в соціумі. Соціальна педагогіка акцентує увагу на тих соціальних інститутах, які виконують, насамперед, виховні та соціокультурні функції (сім'я, школа, позашкільні заклади, об'єднання), тобто ставлять за мету засвоєння та відтворення культурних і соціальних цінностей, залучення індивідів до певної субкультури, соціалізацію індивідів шляхом засвоєння ustalених соціокультурних стандартів поведінки, захисту цінностей і норм.

Дитяча громадська організація – об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства.

Молодіжна громадська організація – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Український дослідник Василь Головенько пропонує вважати дитячий рух складовою молодіжного руху", не заперечуючи його право на певну самостійність. Різноманіття дефініцій свідчить як про багатоаспектність підходів до визначення явищ у дитячому та молодіжному середовищах, так і про недостатнє розроблення проблеми загалом і науково-понятійного апарату зокрема. Нині закріплено поняття "дитяча громадська організація" та "молодіжна громадська організація", трактовані в нормативно-правовому плані як легалізовані об'єднання громадян певного віку, що створені та діють на основі спільних інтересів; соціологічному – як самостійний соціально-виховний інститут з організованою системою соціальних зв'язків, норм, цінностей та ідеалів; соціально-педагогічному – як спеціально організована соціально-

педагогічна система, в умовах якої відбувається соціальне виховання та соціалізація підростаючого покоління.

5.1.3 Етапи створення дитячих і молодіжних громадських організацій

Засновниками дитячих та молодіжних громадських організацій, згідно із Законом України "Про молодіжні та дитячі громадські організації" (1998), можуть бути громадяни України, а також іноземці й особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 15-річного віку.

Для створення громадського об'єднання будь-якої форми необхідні:

- ініціатива особи або групи осіб, по'язаних спільною проблемою;
- чітке уявлення про шляхи подолання проблеми, коло людей, зацікавлених у її розв'язанні (аналіз ситуації);
- ознайомлення із законодавчими актами, які регулюють порядок створення і діяльності громадських організацій в Україні;
- визначення мети, завдань, програм, бюджету, джерел фінансування іміджу і пріоритетів на найближчий час (вибір найраціональнішого способу подальших дій – стратегії);
- визначення юридичного статусу організації: *міжнародна* (об'єднання, діяльність якого поширюється на територію України і хоча б однієї іншої держави); *всеукраїнська* (об'єднання, діяльність якого поширюється на територію всієї України і яке має місцеві осередки у більшості областей); *місцева* (об'єднання, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону; територія діяльності самостійно визначається об'єднанням громадян).

Створення громадської дитячої чи молодіжної організації здійснюють у кілька етапів.

1. Проведення установчих зборів.
2. Легалізація громадської організації.
3. Взяття на облік у державних установах.
4. Виготовлення печатки.

б. Відкриття банківського рахунка.

Після проходження цих етапів організація вважається повністю зареєстрованою і може приступати до активної громадської діяльності.

5.2. Класифікації дитячих та молодіжних організацій

На сьогоднішній день зареєстровано більше 200 всеукраїнських громадських дитячих та молодіжних організацій і спілок. Водночас динамічно відбувається процес становлення регіональних структур. На регіональному рівні у сучасних умовах функціонує понад 7 тис. громадських дитячих і молодіжних організацій. Щороку в Україні збільшується й кількість громадських дитячих та молодіжних організацій, які мають статус міжнародних. Зокрема, у Міністерстві юстиції України зареєстровано кілька десятків таких організацій.

Нині існують такі підходи до визначення критеріїв класифікації дитячих і молодіжних організацій: марксистський, психологічний, юридичний, ідеологічний та ін. Відповідно до них громадські дитячі та молодіжні організації класифікують за їх організаційними формами, кількісним і якісним складом, суб'єктом створення, громадським статусом тощо.

1. Згідно з цілями, завданнями і змістом діяльності виокремлюють об'єднання:

- орієнтовані на соціалізацію особистості дитини, її громадянське становлення, гармонізацію особистісного й суспільного, індивідуального та колективного начал;
- соціально-індивідуальної спрямованості;
- пов'язані з початковою професійною підготовкою дітей;
- зорієнтовані на патріотичне, громадянське, політичне (для молоді) виховання;
- культурологічного і практичного спрямування;
- зосереджені на утвердженні здорового способу життя (спортивні, туристичні).

2. За ідеологічною ознакою організації поділяють на:

- світські;
- релігійні;
- загальнолюдської спрямованості;
- вузько національної орієнтації.

3. За ступенем самостійності, відкритості, демократичності виокремлюють:

- відносно самостійні об'єднання, що мають статус юридично оформленої структури і діють як партнери з іншими структурами;
- базові організації численних дорослих громадських організацій або рухів.

4. За характером взаємозв'язку із державними і громадськими структурами розрізняють об'єднання:

- які взаємодіють з державними структурами: школами, установами додаткової освіти, дитячими будинками - інтернатами, закладами культури, науки тощо;
- які взаємодіють з дорослими і молодіжними громадськими об'єднаннями та рухами;
- які взаємодіють з приватними, комерційними структурами.

З метою створення комплексної типології молодіжних об'єднань український дослідник Валентин Якушик згрупував головні критерії їх класифікації у блоки:

- 1) соціальна база молодіжного об'єднання;
- 2) специфіка генези організаційних принципів та структури молодіжного об'єднання;
- 3) особливості системи функцій, здійснюваних молодіжним об'єднанням;
- 4) роль молодіжного об'єднання в суспільстві;
- 5) вплив молодіжного об'єднання на суспільні процеси.

5.3 Особливості сучасних дитячих громадських організацій в Україні

Нині в Україні діють різноманітні дитячі об'єднання: гуртки, секції, клуби за інтересами, літні табори, у т. ч. і дитячі громадські організації.

Для забезпечення ефективної реалізації цього завдання сучасна дитяча організація у своїй діяльності повинна дотримуватись певних *принципів* (за Р. Литвак):

1. Принцип гуманізації: реалізація видів діяльності з урахуванням інтересів і потреб дітей; виховання на ідеях гуманізму – любові, доброти, милосердя.

2. Принцип свободи вибору: добровільність вступу і виходу з організації, визнання особистості дитини найвищою цінністю, метою та суб'єктом виховного процесу.

3. Принцип самореалізації.

4. Принцип взаємодії дітей і дорослих.

5. Принцип соціально-педагогічної захищеності дітей.

6. Принцип романтики та гри в діяльності.

. Основними *функціями* дитячої організації дослідники вважають:

- розвивальну (забезпечення громадського, морального становлення особистості, розвиток соціальної творчості, уміння взаємодіяти з людьми, ставити і досягати значущих цілей);

- орієнтаційну (забезпечення умов для орієнтації дітей у системі соціальних, моральних, політичних цінностей);

- компенсаторну (створення умов для реалізації потреб, інтересів, актуалізації можливостей дитини).

За виконуваними функціями, характером, напрямом діяльності сучасні дитячі організації в Україні поділяють на групи: організації, орієнтовані на комплексне виховання та саморозвиток особистості дитини (піонерські, скаутські, козацькі); організації, в яких є домінуючий напрям діяльності (екологічні, туристичні, спортивні, військово-патріотичні); організації, які орієнтуються на навчальну діяльність (шкільні, учнівські).

5.3. 1 Скаутський рух в Україні

Скаутинг – це всесвітній добровільний недержавний і неполітичний рух, у якому бере участь понад 28 млн дітей і молодих людей різних соціальних груп, релігій і культур. Основна мета скаутингу – цивільний, духовний, інтелектуальний і фізичний розвиток молоді, формування активної цілісної особистості. У перекладі з англійської слово "scout" означає "розвідник".

Мета скаутського руху – через участь скаутів у місцевих, національних і міжнародних організаціях виховувати відповідальних і гідних громадян своєї країни, сприяти розвитку молодих людей для розкриття їх фізичного, інтелектуального, суспільного й духовного потенціалу.

Основний принцип виховання – усі складові особистості, тобто фізичні, психічні, інтелектуальні, суспільні й духовні якості, розвиваються у взаємодії. Скаутинг охоплює багато чинників, що сприяють становленню індивіда. Але це не означає, що він замінює сім'ю, школу, релігію та інші соціальні інститути виховання. Скаутинг лише доповнює їх виховну суть й має важливе значення у формуванні концепції обов'язків громадянина. Ця мета – фундаментальна, її потрібно розуміти в широкому сенсі: кожна особистість має бути прогресивною та індивідуальною, водночас вона є невід'ємною частиною суспільства, його політичної структури тощо.

Пласт

Складовою світового скаутського руху є український "Пласт". Його ідейні засади і організаційні принципи мають національний зміст.

Назва "пласт" є аналогом англійського слова "scou-ting", що в перекладі означає "розвідка". Пластунами у козацькому війську називали козаків-розвідників.

Мета "Пласту" - патріотичне виховання та самовиховання української молоді на засадах християнської моралі як свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільноти, суспільства на ідейних засадах "Пласту".

5. 3.2 Дитячий козацький рух в Україні

Нині офіційно зареєстровано 12 всеукраїнських громадських організацій козацтва, найважливішими з яких є Міжнародна громадська організація "Козацтво Запорозьке" (МГО КЗ) і "Українське реєстрове козацтво" (УРК).

Козацький громадський рух – система громадського навчально-виховного впливу, покликана забезпечити козацько-лицарську освіту молоді, духовний зв'язок із предками, розвинути відносини із сучасниками й зорієнтувати на інтереси нащадків.

Відродження козацької педагогіки сприяє вихованню фізично здорових, морально чистих, мужніх і сильних духом громадян.

Серед форм роботи переважають ігри, конкурси, свята, змагання, походи. На всеукраїнському рівні дитячий козацький рух представлений такими організаціями: "Січ" (1995); "Козаченьки" (2005); "Дніпровська Січ" (2006).

5. 4 Дитячі організації за інтересами

До дитячих громадських організацій за інтересами належать ті, в яких чітко простежується домінуючий напрям діяльності, – екологічні, туристичні, спортивні, військово-патріотичні та ін.

- **Екологічні дитячі організації**

Екологічна дитяча організація – об'єднання, діяльність якого спрямована на формування в дітей та підлітків екологічної свідомості, відчуття відповідальності за стан довкілля, навичок етичної поведінки в природі.

Екологічні дитячі організації функціонують в усіх регіонах України. Це і осередки Всеукраїнської дитячої спілки "Екологічна варта", і самобутні обласні та міські об'єднання, наприклад Вознесенська міська дитяча громадська екологічна організація "Зелений промінь" (2001), Дніпропетровська обласна дитяча громадська екологічна організація "Боривітер" (2003), Київська громадська дитяча екологічна організація "Ініціатива матерів Києва на захист дітей "Мама-86"" (1996), Луганська обласна дитяча громадська екологічна організація "Світанок України" (2001), Львівська обласна асоціація "Дитяча екологічна організація "Легіони землі"" (1996), Херсонська міська дитяча громадська екологічна організація "Ластівка" (2002) та ін.

- *Дитячі організації туристичного спрямування*

Дитяча туристична організація – об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію туризму серед дітей, сприяння дитячому відпочинку, оздоровленню, фізичному загартуванню.

У громадських організаціях туристичного спрямування основну увагу приділяють поширенню серед дітей та підлітків різних видів туристичної діяльності (пішохідний туризм, водний туризм, велосипедний туризм, спортивне орієнтування, історико-географічні гуртки тощо); оздоровленню й відпочинку

дітей і молоді (організація туристичних походів, літніх таборів та ін.); популяризації туризму як форми активного відпочинку (висвітлення у ЗМІ, проведення виставок, круглих столів, випуск рекламної продукції тощо).

Дитячі громадські організації туристичного спрямування діють на республіканському рівні (зокрема, Всеукраїнська дитяча громадська організація "Дитячий альпійський рух України"), регіональному, (наприклад Київська дитяча громадська організація "Туристичний клуб "Мангуп"), місцевому.

- Дитячі організації спортивного спрямування

Дитяча спортивна організація – об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед дітей, пропаганду здорового способу життя, створення умов для досягнення високих спортивних результатів.

Виникають і діють організації спортивного спрямування переважно на базі фізкультурно-оздоровчих центрів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, училищ (ліцеїв) фізичної культури, дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубів тощо. Це пояснюється можливістю забезпечення організації матеріальною базою та кадровою підтримкою.

Основними формами роботи в дитячих спортивних організаціях є: навчально-тренувальні заняття (здебільшого орієнтовані на певний вид спорту); спортивно-масові заходи (спортивні фестивалі, ігри, спартакіади, олімпіади); фізкультурно-оздоровча діяльність (організація літніх фізкультурно-оздоровчих таборів, туристичних походів, кросів, змагань тощо); пропаганда здорового способу життя.

- Дитячі організації військово-патріотичного спрямування

Дитяча організація військово-патріотичного спрямування – об'єднання, діяльність якого ґрунтується на формуванні в дітей почуття патріотизму, готовності захищати свою Батьківщину, спортивно-військовій підготовці підростаючого покоління.

Основні методи та форми військово-патріотичного виховання підлітків і молоді в громадських організаціях охоплюють: проведення лекцій, бесід, екскурсій до музеїв

військових частин, установ, підприємств, вищих навчальних закладів, зустрічі з ветеранами війни, праці та військової служби, походи місцями бойової слави, пошукова робота; самопідготовка як процес активного формування й самовдосконалення молодого людини, самостійне навчання та самоконтроль.

На республіканському рівні дитячі організації такого спрямування представлені Всеукраїнським дитячим патріотичним об'єднанням "Майбутнє України", створеним 1998 р. у Черкасах. Нині до нього належать понад 50 клубів і центрів патріотичного виховання молоді, осередки функціонують у 17 областях України.

5.5 Учнівські (шкільні) організації

Тісна взаємодія громадських дитячих та молодіжних організацій із загальноосвітніми навчальними закладами необхідна не лише для розвитку дитячого та молодіжного руху в Україні. Цей процес взаємовигідний, оскільки сучасна школа із освітньо-виховного поступово перетворюється на освітній заклад. Створення на базі школи учнівських організацій та об'єднань є об'єктивною потребою сьогодення, запорукою ефективного функціонування учнівського самоврядування, формування в учнів громадянських, організаторських і лідерських якостей.

Нині найперспективнішими видаються дві моделі взаємодії громадських дитячих та молодіжних організацій і загальноосвітньої школи:

1. Рівноправне партнерство на основі домовленостей, угод. Взаємодія рівних виховних суб'єктів може реалізовуватись у різноманітних формах, насамперед на основі виконання спільних програм (освітніх, соціальних, культурологічних, природоохоронних тощо).

2. Взаємодія освітнього закладу і дитячої чи молодіжної громадської структури як суб'єктів соціально-виховної системи школи на засадах демократизму, громадськості, самоуправління.

Контрольні питання і завдання

1. Назвіть основні форми громадських об'єднань в Україні.
2. Дайте визначення поняттю «громадська організація».
3. Поясніть різницю у визначеннях «дитяча громадська організація» та «молодіжна громадська організація».
4. Охарактеризуйте етапи створення дитячих і молодіжних громадських організацій.
5. Прокласифікуйте дитячі та молодіжні організації в Україні.
6. Які принципи сучасних дитячих громадських організацій, що діють на території України?
7. Організуйте діяльність найбільших громадських організацій України.

ТЕМА 6 ВПЛИВ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА УЧНІВ І МОЛОДЬ

6.1 Психологічні та соціальні фактори виникнення неформалізму

6.2 Витоки сучасного неформального руху в Україні

6.3 Класифікації неформальних груп і об'єднань

6.4 Характеристика основних неформальних груп

6.5 Особливості роботи з неформальними групами та об'єднаннями

6.1 Психологічні та соціальні фактори виникнення неформалізму

Термін "неформальний" на позначення молодіжних рухів чи груп увійшов до повсякденного вжитку, і широка громадськість асоціює його з екстравагантним, нестандартним способом життя молоді. Для традиційно орієнтованої частини суспільства "ненормали" – незвичайна і незрозуміла молодь, якій властиві неформалізм, нонконформізм, конфлікти із суспільством, претензії на нетрадиційні для старшого покоління життєві орієнтири.

Неформальне об'єднання – добровільне самодіяльне громадське формування, яке виникає переважно з ініціативи

"знизу", діє в інтересах своїх членів незалежно від мети й характеру об'єднання.

Як правило, кожному неформальному об'єднанню властива певна субкультура. *Субкультура* - система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від домінуючої в суспільстві культури і водночас пов'язана з нею.

Формується субкультура під впливом таких чинників, як вік, етнічне походження, релігія, соціальна група або місце проживання. Її цінності здебільшого не передбачають відмови від національної культури, прийнятої більшістю, а наявні лише деякі відхилення від неї. Іноді група активно виробляє норми або цінності, що явно суперечать загальноприйнятій культурі, її змісту і формам, на основі яких утворюється *кошир* – *культура*.

Основою неформальності є, насамперед, психологічні й соціальні чинники. До психологічних чинників належать такі:

- намагання підлітків, молоді бути самими собою (часто невміле і невдале);
- пошук чогось незвичайного;
- механізми імітації та наслідування;
- суперництво з конкурентами, опонентами і навіть ворогами (ними можуть бути хто завгодно).

Основні соціальні чинники, що сприяють виникненню неформальних груп:

- неможливість самореалізації в сім'ї, школі, ВНЗ чи формальних громадських організаціях;
- відсутність взаєморозуміння, розбіжності в поглядах із батьками, учителями;
- намагання потрапити в середовище однодумців;
- намагання втекти від самотності, нагляду батьків, учителів.

6.2 Витоки сучасного неформального руху в Україні

Об'єднання людей зі спільними поглядами на природу, мистецтво, зі спільним типом поведінки відомі з давніх часів (філософські школи, лицарські ордени, літературні і художні школи, масонські ложі).

У СРСР, незважаючи на тоталітарну владу, теж існували неформальні рухи. У 20 – 30-ті роки ХХ ст. неформальними групами були численні дворові компанії та безпритульні. У 50-60-ті роки з'явилися такі неформальні течії, як стиляги, бітники, штатники. До масового неформального соціально-політичного руху 60-х років у СРСР можна зарахувати клуби самодіяльної і авторської пісні (бардівський рух), дискусійні клуби тощо. З часом вони були формалізовані й бюрократизовані.

У 60 – 80-ті роки найактивнішим був рух хіпі. Офіційною датою народження хіпі в СРСР вважали 1 червня 1972 року, коли відбулася їх перша тусовка на Пушкінській площі в Москві. У 70-ті роки активізувалися стиляги, які носили яскравий закордонний одяг, вузькі штани, туфлі на платформі, пишні зачіски. Влада боролася не лише з їхньою ідеологією (вважалось, що радянська людина не повинна мати особливих матеріальних потреб), а й із виглядом: спеціальний комсомольський патруль міг розрізати ножицями вузькі штани чи обстригти волосся стиляги. У 1976 – 1977 рр. З'явилися перші панки.

У 1976 р. з вищої футбольної ліги СРСР вилетів московський "Спартак", у зв'язку із цим масово про себе заявили фанати, які вчиняли погроми, інші хуліганські дії. Офіційна реакція була швидкою: одночасно з клубами футбольних уболівальників були заборонені спортивні федерації карате, клуби атлетистів, групи з вивчення йоги. Багато з них згодом діяли підпільно.

У 1982 р. нову хвилю хіпі зініціював проведений у Польщі рок-фестиваль. З'явилися нові неформальні групи: індіаністи, неонацисти, музичні неформали (прихильники металу, року, рок-н-ролу).

Період 1987 – 1992 рр. почався з наростання агресивності в неформальному середовищі, що призвело до зіткнень різних неформальних груп як між собою, так і з органами правопорядку. Деякі з них інтегрувалися в напівкримінальне середовище. Як наслідок, серед молоді поширилися алкоголізм, наркоманія, токсикоманія. У період розпаду СРСР неформальний рух вийшов за межі молодіжно-підліткового

середовища і набув вираженої соціально-політичної спрямованості (широкі національні рухи, фронти).

У 1992-1995 рр. активність "старих" неформальних груп спала, багато членів їх покинули, а також поширилися нові субкультури: романтичні, культурологічні, філософські, релігійно-містичні.

1996 - 2004 рр. позначені протилежними тенденціями: активізацією інтелектуальних напрямів у неформальному середовищі і водночас омолодженням неформальних груп, що не переймалися інтелектуальними проблемами (гопники, репери, брейкери, роллери). Виокремилася група хакерів, які ще не створили чіткої субкультури, але започаткували в Україні широкомасштабний рух "дітей інформаційної доби". Періодично в середовищі української молоді виникають, набувають популярності нові неформальні течії, як-от, геймери, трейсери, флешмобери та ін.

Натепер неформальний рух є важливою рушійною силою в суспільстві. За оцінками соціологів, приблизно 25% молоді належать до різних неформальних молодіжних груп та об'єднань.

6.3 Класифікації неформальних груп і об'єднань

У науковій літературі використовують різні типології та класифікації неформальних молодіжних груп і об'єднань, але всі вони достатньо умовні. Найпоширеніший поділ за соціально-правовою ознакою на *просоціальні*, спрямованість яких узгоджується із цінностями й установками суспільства, асоціальні, які не поважають цінностей, скоюють різні правопорушення, антисоціальні або криміногенні, злочинні (за І. Полонським).

Поширена типологізація неформальних груп сучасного російського вченого Сергія Сергєєва, який класифікує молодіжні субкультури на:

- романтико-ескейпістські (хіпі, індіаністи, толкієністи, байкери);
- гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери та ін.);
- кримінальні (гопники, любери);

- анархо-нігілістичні (панки, екстремістські субкультури "лівого" і "правого" спрямувань).

Російський соціолог Михайло Топалов поділяє молодіжні об'єднання за спрямованістю інтересів:

- захоплення сучасною молодіжною музикою;
- устремління до правоохоронної діяльності;
- активне практикування різних видів спорту;
- навколоспортивні - різні фанати;
- філософсько-містичні;
- захисники навколишнього середовища.

Вчений Ігор Сундієв виокремлює групи за спрямованістю самодіяльності:

- агресивні (фанати, неонацисти, ліві);
- епатажні (панки, мажори);
- культурні (рокери, бітломани, хіпі);
- економічні (спрямовані на створення і реалізацію матеріальних благ для себе, групи чи інших груп: групи кооперативного, підприємницького спрямування);
- соціальні (спрямовані на розв'язання конкретних соціальних проблем: екологісти, екокультурні, етнокультурні групи, групи "Милосердя");
- політичні (спрямовані на захист і підтримку соціально-економічних реформ, альтернативні політичні рухи, політична самоосвіта).

6.4 Характеристика основних неформальних груп

У межах кожної неформальної групи формується внутрішня субкультура. Мають значення одяг, зачіска, членам груп властива особлива поведінка, вони навіть виробляють, притаманну лише їм лексику.

Xini

Течія виникла в 70-ті роки ХХ ст. На фоні сірої буденності вони відзначалися яскравою оригінальністю. Ключовим гаслом хіпі було "Love, Peace, Freedom" ("Мир, любов, свобода"). Слова "Make love not war" ("Займайтеся коханням, а не війною") з пісні Д. Леннона стали крилатими в їх середовищі. Хіпі одягалися в яскравий і незвичний одяг (принципово поношений, старий), мали довге волосся та бороди. Обов'язковим атрибутом стали

власноруч зроблені прикраси: нашивки, оригінальні латки і гаптування, "фенічки" (браслети, намиста і талісмани). Підходячи один до одного, хіпі віталися: "Мир і любов вам, брати і сестри!" Рух хіпі з часом набув ознак структурованої організації.

В Україні з 1993 р. існує щорічне неформальне зібрання хіпі, відоме на всій пострадянській території. Українці, поляки, росіяни, білоруси, чехи, німці та інші гості збираються біля водоспаду Шипіт на Закарпатті. Зібрання традиційно влаштовують на початку липня, кульмінацією забав є свято Івана Купала – 7 липня.

Байкери

Вони з'явилися у США наприкінці 60-х років ХХ ст. Романтизація подорожей на важких мотоциклах, чітке розмежування на "своїх" та "чужих", агресивний шкір'яний "прикид" та неприхована агресія були основними ознаками західних байкерів. Рух започаткували такі угруповання, як "Ангели пекла", що тривалий час тероризували провінційні американські містечка. У дослідженнях початку 90-х років перших байкерів ототожнювали з рокерами. Це спричинило певну плутанину в термінах. Байкери на теренах колишнього СРСР з'явилися наприкінці 70-х років, але розквіт цієї течії припадає на 1983-1986 рр. За суттю вони багато в чому відрізнялися від своїх західних побратимів. Для українських байкерів мотоцикл був предметом поклоніння.

Індіаністи

Ця течія виникла у змішаному середовищі хіпі та професійних етнографів і археологів наприкінці 70-х років ХХ ст. Спочатку індіаністи були чимось на кшталт клубу шанувальників етнічної культури північноамериканських індіанців. Вони намагалися відтворити середовище існування, активно вивчали історію, культуру та умови життя індіанських племен: особливості ведення господарства, внутріплеменну організацію, релігійні культи, символіку, вбрання, прикраси тощо. Такі індіаністські клуби докладали максимальних зусиль для захисту індіанської меншини в США, Канаді та Мексиці. Індіаністи першими застосували практику рольових ігор, вони вчилися зводити вігвами, готували індіанські страви. Учасники

цих ігор називали один одного автентичними індіанськими іменами, одягалися у відповідне вбрання, "воювали" з іншими племенами, проводили змагання з володіння різними видами зброї, риболовлі, полювання тощо.

Рейвери

Музична течія рейв виникла в середині 80-х років ХХ ст. у Великій Британії. Новий стиль зародився з поєднання хаус-, есід- та техномузики. Популяризатором рейву став відомий діяч психоделічної лондонської тусовки Ф. Кларк, який видав "Encyclopedia Psychedelica International" ("Енциклопедію психоделічну інтернаціональну"), відвідував шаманські вечірки в Уельсі та був засновником руху ZIPPI (zen inspired professional ragan, що у вільному перекладі означає: "професійні язичники, натхненні дзеном"). Рейв став музикою психоделічної тусовки, витіснивши автентичну, етнічну музику, реггі, рок, фактично інтегрувавши ці напрями, виробив нову їхню техно-версію. В Україну рейв потрапив у середині 90-х років. Значною мірою український рейв-рух зобов'язаний російським впливам. Масові московські й пітерські рейв-вечірки надихнули представників вітчизняної когорти "яппі від андеграунду". За короткий строк (1995 – 1997) рейв-рух охопив велику молодіжну аудиторію.

Рейв за своєю суттю є музикою диск-жokeїв і створюється безпосередньо на рейв-вечірках. Його ритміка скидається на ритуальні племінні танці, які вводили людину у стан трансу. Поєднання такої ритміки з наркотичними препаратами тепер може вводити в трансний стан. Рейв називають також "кислотою тусовкою". У деяких країнах Європи рейв-вечірки заборонені, оскільки рейвери схильні вживати "напівтяжки" наркотики: екстазі та ЛСД. Пересічні рейвери одягаються в синтетичний яскравий одяг з багатьма додатковими деталями. Рейвери схильні до "шок-протесту", практикують пірсинг (проколювання різних частин тіла), прагнуть до яскравого самовираження в атрибутиці та символіці.

Растафарі

Представники цієї течії вважають, що чорна раса повинна поклонятися богу Джа Растафарі, провідником заповітів якого був Хайле Селасіє – основний ідеолог руху. Представники чорної раси – це біблейські юдеї, яких Джа, розгнівавшись,

віддав у чотирьохсотлітнє рабство. Та скоро він знову збере і возвеличить свій народ. Щоб бути готовими до цього, необхідно відродити національну самобутність. "Назад до Африки!" – гасло растафарі. Цій течії властиві повна відмова від західного раціоналізму, популяризація "божественної" трави (т. зв. ган Джа), "африканського" способу життя, національної кухні, одягу, зачісок, імен та норм поведінки. Чільне місце вони відводять музиці регі. Відомий регі-музикант Боб Марлі мав неофіційний статус пророка растафаріанства.

В Україні існує молодіжна субкультура растаманів, які переймають зовнішні ознаки растафаріанства, не поділяючи його поглядів на вищість чорної раси. Растамани захоплюються регі, особливо Бобом Марлі, носять особливі зачіски – дреди і расточки, червоно-зелено-жовтий одяг, іноді курять марихуану, дотримуються вегетаріанства.

Толкієністи

Виник рух наприкінці 80-х років ХХ ст. Це рух прихильників творчості англійського письменника та лінгвіста Джона-Роналда-Руела Толкієна (1892 – 1973), які будують власний культурний міф світу на основі його творів ("Гобіт, або Мандрівка туди і назад", "Володар пернів", "Сильмариліон" - т. зв. "Біблія толкієністів". У 1965 р. створено Американське толкієнівське товариство; приблизно тоді ж Дж.-Р.-Р. Толкієн отримав шанобливе прізвисько Професор. Толкієністи втілюють у рольових іграх атмосферу творів Толкієна, у яких діють ельфи, гноми, гобіти.

Рольовики.

Вони об'єднуються в рольові клуби, що відтворюють не "фентезійні" племена і раси, а історичні події, народи, епохи. Фахові команди до дрібниць відтворюють не лише костюми та обладунки, а й побут та манеру бою обраної епохи. Рольовики влаштовують видовищні фестивалі й історичні реконструкції.

Скінхеди.

Перші скінхеди (від англ. skin – шкіра, шкірка, оболонка та head - голова) з'явилися в Англії у 60-ті роки ХХ ст. Їхній рух швидко поширився: спочатку в Європі, згодом у США, Австралії, інших країнах. Згодом скінхедів почали вербувати

неонацистські і ліворадикальні партії та групи. У багатьох країнах (насамперед Німеччині) вони поділені на різні течії.

В Україні скінхеди з'явилися наприкінці 80-х років ХХ ст. Це були нацисти. Скінхеди дуже агресивні, нетерпимі до представників інших народів (чорношкірих, народів Кавказу). Їх вирізняє зовнішній вигляд: лиса голова, масивні черевики, підтяжки. Вважають, що скіни голять голови для того, щоб у бійці не було за що вчепитися. Однак справжня причина інша: скіни з'явилися як противага неформальству, зокрема хіпі, які носили довге волосся. Кожен елемент зовнішнього вигляду – ознака, за якою можна визначити різні групи скінхедів. Вони носять джинси "Мартінси" і "Гріндери" – важкі черевики зі стальними вставками, "бомбери" (англ. "Flight Jacket") – куртки без комірця із застібкою-блискавкою та резинками на рукавах, демонструючи свою постійну готовність до бійки.

Брейкери

Цю групу об'єднує любительський інтерес до популярного західного брейк-дансу (у перекладі українською мовою – "ламаний танець"), який має достатньо велику кількість елементів акробатики. Виконання брейк-дансу вимагає хорошої фізичної підготовки. Брейкери носять яскравий спортивний одяг, кросівки, налобні пов'язки. Спеціально вираженої атрибутики не мають. Вік брейкерів - від 14 до 22 років.

Як музичний стиль брейк оформився в середині 70-х років ХХ ст. на хвилі андеграундних течій в афро-американських гетто і був синтезом акробатики та рухів у стилі "я робот". До СРСР брейк потрапив у середині 80-х років. Перший всесоюзний конкурс брейкерів відбувся в 1986 р. в Алма-Атинському цирку. В Україні брейк став популярним у 1987 – 1988 рр. Більшість брейкерів займаються спортом, не вживають наркотиків та алкоголю. Акробатичні рухи потребують довгих годин тренувань. Брейк поступово перетворюється на спортивний танець.

Ролери

Роликові ковзани та роликові дошки (скейти) увійшли в молодіжну моду наприкінці 80-х років. Проте самоорганізація прихильників цього виду розваг припадає на початок 90-х років. Ролерство – це поєднання спорту та стилю життя задля

самовираження. За зовнішніми ознаками ролери подібні до сучасних гедоністично-розважальних молодіжних субкультур. Вони організовані, мають виражену еліту, проводять регулярні змагання, їх підтримують владні структури.

Графітчики (райтери)

Термін "графіті" (італ. *graffito* – проводити лінії, писати каракулями) означає будь-який напис, знак, самовільно зроблені будь-яким способом на об'єктах суспільної і приватної власності. Графітчики – група молоді, яка займається урбаністичним живописом на стінах архітектурних споруд. У графіті-тусовці майже немає дівчат.

Райтери носять затерті джинси, спортивні куртки. Бомбінг – розмальовування об'єктів – команди графітчиків здійснюють пізно вночі.

Сучасне графіті – це культурний феномен, про який активно дискутують, знімають фільми (наприклад, "Subway Art" (1984), "Spray-can Art" (1987)). Деякі художники, які працюють у стилі графіті, визнані не лише у своїй субкультурі, а й серед широкого загалу. Робляться спроби організувати творчі конкурси райтерів, їх залучають до тематичного оформлення стін будинків, парканів, пустирів тощо.

Сатаністи

Це демоністичний культ, до якого належать прихильники обожнення сил зла, поклоніння Сатані (Дияволу чи Люциферу). Сатанізм як культ зародився у Давньому Іраку, а в Європі особливо поширився в середні віки. Під сучасним сатанізмом слід розуміти різновид напіврелігійного руху, заснованого Е. Кроулі на межі XIX – XX ст. і реанімованого в 60-ті роки в Америці. За світоглядною суттю, типом об'єднання, формами діяльності сатаністські громади дуже різноманітні. Сатаністи вшановують не Бога, а Сатану, читають Біблію "навпаки", проводять т. зв. чорні меси з використанням чорних свічок, перевернутих розп'ять, ритуальних жертвопринесень (переважно тварин, але відомі випадки жертвопринесень людей).

В Україні сатаністи з'явилися у 80-ті роки XX ст. як своєрідний антипод християнства. Нечисленні прихильники є й сьогодні. Умовно їх можна поділити на теоретиків ("ідейних

одинаків") і практиків ("груповиків"). Решта малоорганізовані, діють як молодіжні екстремістські угруповання, чий світоглядні пристрасті є віковим зацікавленням, яке з часом минає.

Флешмобери

Флешмоб (англ. flash mob - миттєвий натовп) – це нова гра, суть якої полягає в тому, що в певному громадському місці у визначений час ніби випадково з'являється натовп людей. Кожна людина в натовпі робить дивні дії, а потім всі організовано залишають місце флешмобу. Учасники між собою не спілкуються і поводяться так, ніби опинились у вказаному місці випадково. Про зустріч мобери домовляються через Інтернет і sms-повідомлення.

Флешмоберів не можна вважати типовим неформальним об'єднанням, оскільки їм властиві далеко не всі його ознаки. Більшість із них – молодь від 20 до 40 років. Участь у флешмобі тільки добровільна. Його проводять за визначеними правилами і лише для нешкідливої розваги та цікавого проведення часу.

Хакери

Так називають фахівців із комп'ютерних технологій, а також злочинців, які здатні "зламати" будь-які захисні системи. Західні дослідники іноді називають спеціалістів "хакерами", а злочинців - "кракерами".

Перша хвиля українських хакерів з'явилася також у 60-х – 70-ті роки. Це була молодь, яка захоплювалася популярною на той час кібернетикою. Однак закритість цієї науки, її орієнтація на військові потреби не припускали можливості контркультурних впливів. Пріоритет надавали комп'ютерам загального користування. Злам у свідомості професіоналів відбувся разом з початком "перебудови", поширенням наприкінці 80-х перших ПК.

Геймери

Напівкіберсубкультура геймерів об'єднує прихильників певних екшн-ігор чи "стратегій". Часто підліток весь вільний час присвячує комп'ютерним іграм. Найорганізованіший вид геймерів – "квакери", прихильники комп'ютерної гри "Quake". В Україні геймерами стають переважно підлітки з сімей із середнім матеріальним достатком. Оскільки більшість геймерів

надає перевагу інтерактивній грі (проти людини, а не комп'ютера), то місцем їхніх тусовок є комп'ютерні клуби.

Трейсери

Уперше термін "трейсер" (англ. tracer – той, що прокладає шлях) ужив Девід Белль, ідеолог цього руху. Фраза "немає кордонів, є тільки перешкоди" стала своєрідним правилом життя людей, що вважають себе трейсерами і займаються екстремальним спортом, який вони називають мистецтвом руху або паркуром (франц. Le Parkour – смуга перешкод). В Україні паркур є молодим видом спорту. Однією з перших стала команда "Deus PK Team", створена в Івано-Франківську у 2005 р.

Готи

Сучасна готика виникла у 1984-1985 рр. на основі вмираючого постпанку ("Joy Division", "Virgin Prunes", "Siouxsie and Banshees" та ін.) та прогресуючої електронної британської "нової хвилі" (new wave). Популярною стала декадентська музична течія, що апелювала до глибин підсвідомості, – готика, хоча термін "готика" ще широко не використовували. Усі готик-групи – засновники стилю ("Sisters Mercy", "Bauhaus", "Cult", "Fields Nephilim", "Cure") - носили чорний одяг (іноді з червоними деталями), срібні прикраси як на сцені, так і в житті. Тексти їхніх пісень поєднували філософію й містику, створюючи емоційно напружену музику. Групи назвали готичними, їх послідовників - готами за "готичну" атмосферу – настрої похмурого пафосу, піднесеності, болю, скорботи, депресії, відчуженості, псевдосуїцидальної екзальтації, поєднання любові-смерті. Частково готи виникли і завдяки "вампірській" естетиці.

Емо

Рух емо (англ. emotional – емоційний) з'явився у США наприкінці 80-х років ХХ ст. Одним з основоположників емокультури став співак Ян Маккей. У 1994 р. після виходу дебютного диска групи "Sunny Day Real Estate" "Diary" цей рух став популярним. Музичному напрямку емо властива динаміка між ультрам'якістю (тихий вокал, глянцевої гітарний біт) і ураганним шумом. На концертах під час тихих частин емо-групи грають спиною до аудиторії. Під час шумних вибухових

частин вони зазвичай стрибають, перекидають навколишні речі, особливо мікрофонні стійки. Емоції надають перевагу рожевому, чорному, темно-синьому одягу.

Фріки

До фріків (англ. freak – дивна людина) належать соціальні групи людей, які прагнуть виглядати дуже яскраво й нестандартно (незвична манера одягатися, зачіски, татування, пірсинг), абсолютно не зважаючи на загальноприйняті норми зовнішнього вигляду. Їм властивий не лише особливий зовнішній вигляд, а й своєрідні погляди на навколишній світ, неадекватна поведінка. Фріки не заподіюють нікому неприємностей, не проводять мітингів, вони не агресивні, не схильні до депресій, позитивно сприймають життя.

6.5 Особливості роботи з неформальними групами та об'єднаннями

Соціально-педагогічна співпраця з неформальними молодіжними групами та об'єднаннями надзвичайно важлива, але й дуже складна. Можливості соціально-педагогічного впливу на більшість неформальних груп мінімальні, а наслідки його важко передбачити.

У взаємодії з неформальними молодіжними об'єднаннями виокремлюють такі її стратегії, методи та прийоми (М. Сінягіна):

1. Стратегія заборони і репресій. У ній найповніше виявляється конфлікт поколінь, що часто призводить до ще більшого згуртування та активізації неформальної групи або об'єднання.

2. Стратегія переорієнтації (ресоціалізації) з антисоціальної та криміногенної спрямованості.

3. Стратегія профілактики. Вона полягає у спрямуванні зусиль на викорінення причин та умов, що призводять до виникнення асоціальних груп.

4. Стратегія моральної паніки. Це радше спосіб реагування суспільства, який теж може бути спланованим, продуманим і масштабним. Ініціатором стратегії стають ЗМІ.

5. Стратегія розуміння і діалогу. Вона передбачає розуміння і сприйняття молодіжної культури; перехід від розуміння як інтерпретації до розуміння як комунікації, діалогу.

Розроблена також методика надання соціально-педагогічної допомоги представникам неформальних молодіжних груп та об'єднань (М. Сенченко). Така допомога старшокласникам – представникам неофіційних юнацьких субкультур – перебуває на межі стихійної, відносно керованої і соціально контрольованої соціалізації і хоча б часткового прагнення до свідомої самозміни людини. Вона передбачає діалектичний компроміс за дотримання таких умов:

- безумовне сприйняття виховання, незважаючи на погляди, які він поділяє, інформування його про можливі соціальні санкції;

- вибудовування діалогу між культурою і субкультурою, пред'явлення загальноприйнятих зразків;

- спрямування діалогу від суб'єктивних поглядів школяра до соціокультурних ідей.

Контрольні питання і завдання

- 1. Які психологічні та соціальні фактори виникнення неформалізму?*
- 2. Охарактеризуйте витоки сучасного неформального руху в Україні.*
- 3. Прокласифікуйте за основними категоріями неформальних групи і об'єднання, що діють на території України.*
- 4. Дайте характеристику основним неформальним групам та молодіжним об'єднанням.*

Список літературних

1. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. Київ : Ніка-Центр, 2005. 436 с.
2. Соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу. Статус та основні напрямки діяльності : метод. рекомендації. Харків : ХОНМІБО, 2006. 76 с.
3. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.05 / А. О. Рижанова ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2005. 44 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ, 1987. 497 с.
5. Мудрик А. В. Социальная педагогика / под ред. В. А. Слостенина. 4-е изд., доп. Москва : Академия, 2003. 200 с.
6. Харченко С. Я., Краснов Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.
7. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр навч. л-ри, 2008. 336 с.
8. Дроздов О. Феномен третирування у школі: шляхи вирішення проблеми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.politik.org.ua/vid/magcontent.php](http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php) Загол. з екрана.
9. Ковальчук І. А. Статеве виховання дітей і учнівської молоді. Луганськ : Альма-матер, 2008. 140 с.
10. Шимановський М. М. Учнівське самоврядування в контексті соціалізації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр.* — Київ, 2006. Вип. 9, Кн.2. С. 62–68.

Навчальне видання
Чубрей Олександра Степанівна

**СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник

Відповідальний за випуск *В.П. Руденко*

Комп'ютерний набір *Д. Василяш, І. Лотоцька*

Літературний редактор *О.В. Колодій*

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №891 від 08.04.2002 р.

Підписано до друку 01.12.2018. Формат 60 x 84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 10,9.
Обл.-вид. арк. 11,8. Зам. 475. Тираж 100.
Друкарня Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

